

فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۷، شماره ۲۴، پائیز ۹۶

سناریوهای پیش روی آینده عراق و تحلیل دورنمای حقوقی، بین‌المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران^۱

جاوید منتظران،^۲ سعید قربانی^۳

چکیده

عراق در بین کشورهای همسایه، بیشترین اشتراکات را با جمهوری اسلامی ایران دارد و ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی این کشور به هر سرنوشتی که مبتلا شود، برای جمهوری اسلامی مهم تلقی می‌شود؛ چرا که می‌تواند جغرافیای سیاسی و دورنمای حقوقی - بین‌المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران را به شدت تهدید یا تقویت و، به تبع، آن را تحت تأثیر قرار دهد. به همین جهت، تبیین سناریوهای آینده بحران عراق و ارزیابی و تحلیل تأثیرات متقابل آن بر حوزه حقوقی - بین‌المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران، هدف اصلی این پژوهش است. با نظر به فاکتورها و نیروهای پیش‌ران کلیدی و مهم‌ترین موارد عدم قطعیت، سناریوهای تحولات آتی عراق، از منظر نویسندگان پژوهش عبارت‌اند از: سناریوی بازپس‌گیری مناطق اشغال‌شده عراق از دست داعش و تقسیم مسالمت‌آمیز، عادلانه و دموکراتیک قدرت در عراق (عراق دموکراتیک)؛ سناریوی اتحاد میان اقوام و مذاهب عراق و افزایش قدرت ملی عراق (عراق متحد و قدرتمند)؛ سناریوی افزایش اختلافات میان حکومت مرکزی، سنی‌ها و کردها

۱. تاریخ دریافت: ۹۵/۱۱/۱۸ تاریخ پذیرش: ۹۶/۴/۱۹

۲. کارشناس ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه مالک‌اشتر (نویسنده مسئول)؛ رایانامه: montazeran.javid@gmail.com

۳. دکترای آینده‌پژوهی و استادیار دانشگاه مالک‌اشتر؛ رایانامه: shg14@yahoo.com

و آغاز جنگ داخلی گسترده در عراق (عراق درگیر جنگ داخلی)؛ سناریوی تجزیه و تقسیم عراق به سه شکل (عراق تجزیه شده). در بررسی تأثیرات هر یک از این سناریوها بر وضعیت و دورنمای حقوقی، بین‌المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران، مشخص شد که مطلوب‌ترین سناریو برای ایران، سناریو عراق دموکراتیک است و در این راستا پیشنهادهایی عرضه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تحولات عراق، آینده عراق، آینده پژوهی، سناریونویسی، امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

۱. مقدمه و بیان مسئله

عراق جدید همانند گذشته یک تهدید نظامی برای جمهوری اسلامی نیست، اما همچنان زمینه‌های بالقوه هدایت تنش و ناامنی به حوزه امنیت ملی ایران را دارد. مسائل امنیتی در شرایط جدید تغییر جدی کرده است. چالش‌های ناشی از رقابت گروه‌های مختلف قومی و سیاسی در داخل عراق و آثار زیان‌بار ناشی از بی‌ثباتی و جنگ داخلی، افراط‌گرایی، تفرقه‌های قومی و مذهبی و نهایتاً احتمال تجزیه این کشور از جمله چالش‌های جدیدند که از زاویه داخلی عراق وارد حوزه امنیت ملی ایران می‌شود (برزگر، ۱۳۸۷: ۶۳). در طول سال‌های پس از استقلال عراق، حضور هویت‌های کاملاً مستقل کرد، سنی و شیعه در مناطق شمالی، میانی و جنوبی این کشور و چگونگی حفظ تعادل میان آن‌ها همواره منجر به تنش در سطح داخلی و منطقه‌ای بوده است. با توجه به این ویژگی، نگرانی از تجزیه عراق به گروه‌های مختلف هویتی و آثار منفی آن بر امنیت ملی ایران، همواره محور اصلی تجزیه و تحلیل مسائل عراق در حوزه سیاست خارجی ایران بوده است (نعمت‌پور و تباک، ۱۳۹۲: ۱۷). به رغم برخی امیدواری‌ها برای تبدیل شدن تدریجی عراق به کشوری باثبات و قدرتمند در دوره پس از صدام، این کشور در طول سال‌های پس از ۲۰۰۳ م نیز با گستره وسیعی از چالش‌ها و بحران‌ها روبرو شد. حضور همه‌جانبه آمریکا در عراق، مداخله منفی و مخرب برخی کشورهای منطقه در جهت ایجاد بی‌ثباتی در عراق، پیدایش گروه‌های شورشی مسلح و تروریستی، مشکلات سیاسی و بوروکراتیک ناشی از نظام پارلمانی توافقی و مبتنی بر سهمیه‌بندی قومی، مذهبی، گرایش‌های واگرایانه اکراد در قبال دولت مرکزی و نوستالژی بخشی از سنی‌های عراق برای بازگشت به دوره بعث از مهم‌ترین عواملی بودند که به بحران‌های متعددی در این کشور منجر شدند (اسدی، ۱۳۹۴) و تحولات جدیدی مانند بحران سوریه، پیدایش داعش و سپس برخی از مشکلات و اعتراض‌های مردمی گروه‌های سیاسی و رفراندوم استقلال طلبی کردها، بار دیگر باعث بحرانی شدن بیشتر عراق و ابهامات بیشتر در خصوص آینده این کشور شده است. نظر به اینکه آینده‌پژوهی رشته‌ای است مستقل که به شکلی روش‌مند به مطالعه آینده

می‌پردازد و تصاویری از آینده در اختیار ما قرار می‌دهد تا در زمان حال براساس این تصاویر بتوانیم به شکل کارآمدتری تصمیم بگیریم، کشف آینده و شکل بخشیدن به آینده‌ای مطلوب اهمیت دارد. آینده‌پژوهی همیشه صحبت از آینده‌ها می‌کند. کشف یا ابداع، امتحان، ارزیابی و پیشنهاد آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح به منظور شکل‌گیری آینده مطلوب، هدف این رشته است. آینده‌پژوهان می‌خواهند بدانند چه آینده‌هایی می‌تواند رخ دهد (ممکن)، چه آینده‌هایی با احتمال بیشتری شکل می‌گیرد (محتمل)، و چه آینده‌هایی باید برپا شود (مرجح) (حسن بختیاری مقدم و دیگران، ۱۳۹۲: ۹۳). لذا در حال حاضر، آینده‌پژوهان روشی به نام «سناریوسازی» را در مطالعات راهبردی و سیاسی گسترش داده‌اند (اسلاتر، ۱۳۸۶: ۷۱) و از میان روش‌های مختلفی که برای آینده‌پژوهی وجود دارد، روش سناریونگاری یکی از کاربردی‌ترین روش‌ها است (حسینی و باقری چوکامی، ۱۳۹۱: ۲۷-۲۸). بنابراین، با توجه به اتفاقات و تحولات عراق - که خطرهایی را متوجه ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی این کشور کرده است - و از آنجا پیامدهای ناشی از هرگونه تحولات ژئوپلیتیکی و تمامیت ارضی در عراق، برای جمهوری اسلامی ایران مهم تلقی می‌شود (چرا که می‌تواند جغرافیای سیاسی و دورنمای حقوقی، بین‌المللی و امنیتی آن را به شدت تهدید یا تقویت کند و آن را تحت تأثیر قرار دهد)، تبیین سناریوهای آینده بحران عراق و ارزیابی و تحلیل تأثیرات متقابل آن بر حوزه حقوقی - بین‌المللی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، هدف اصلی این پژوهش است.

۲. روش تحقیق و گردآوری

روش تحقیق ما آینده‌پژوهی مبتنی بر سناریونگاری است. با روش سناریونویسی به توصیف آینده‌های ممکن و محتمل می‌پردازیم و در پایان با روش توصیفی-تحلیلی بررسی را ادامه می‌دهیم. روش و ابزار گردآوری مدارک و اطلاعات معتبر و موثق به طریق کتابخانه‌ای و اسنادی است. مهم‌ترین کتاب‌های منتشر شده در این زمینه، تعدادی از مقالات و پایان‌نامه‌ها، تحلیل‌های روز، گزارش‌های منتشر شده مراکز تحقیقاتی و پژوهشی دفاعی امنیتی، و به علاوه، نظر بیست تن از کارشناسان و خبرگان مربوط، به روش دلفی، جزو منابع این مقاله است.

۳. سناریونویسی تحولات پیش روی عراق

۳.۱. مراحل سناریونگاری

سناریونویسی فرایند خاص خود را دارد و مراحل مختلفی دارد که به این شرح است:
گام صفر: ایجاد تمهیدات لازم؛ گام یک: شناسایی بازیگران؛ گام دو: شناسایی مؤلفه‌ها و عوامل تأثیر گذار؛ گام سه: شناسایی پیش‌ران‌ها؛ گام چهار: شناسایی عدم قطعیت‌ها؛ گام پنج:

ترسیم چشم‌انداز کلی؛ گام شش: تعیین عدم قطعیت‌های کلیدی؛ گام هفت: نوشتن سناریوها. برای ساخت سناریو باید این مراحل را طی کرد: مشخص کردن موضوع اصلی سناریو، مشخص کردن فاکتورهای کلیدی، مشخص کردن نیروهای پیش‌ران، مشخص کردن میزان عدم قطعیت فاکتورهای کلیدی، شناسایی و تعیین منطق سناریو، داستان‌سرایی، بررسی و اولویت بندی سناریوها (خوش‌دهان، ۱۳۸۸: ۳۹).

بر این مبنا، گام به گام مراحل سناریونگاری را پیش می‌بریم تا به سناریوها - به شیوه‌ای علمی و اصولی - دست یابیم.

۲.۳. گام اول شناسایی بازیگران مؤثر در تحولات عراق

در این گام مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بازیگران از طریق روش ذهن‌انگیزی شناسایی و بررسی می‌شوند. سپس بازیگران به دو دسته تحت نفوذ و خارج از کنترل تقسیم می‌شوند (پدرام و زالی، ۱۳۹۴: ۲۰). در ادامه، مجموعه‌ای از بازیگران را معرفی می‌کنیم که دارای اهمیت خاصی هستند و در همه سناریوهای آینده حضوری فعال دارند. گروه اول بازیگران خارج از کنترل و نفوذند که دولت مرکزی عراق بر رفتارهای آن‌ها کنترل مستقیمی ندارد و یا نفوذ مؤثری بر کنش‌های آنان ندارد. مثلاً، بازیگران خارج از کنترل و نفوذ در صحنه داخلی عراق شامل کردهای عراق و پیش‌مرگ‌ها و نیروهای وابسته به اسامه النجیفی و سنی‌ها نظیر نگهبانان شام و حشد الوطنی و گروه‌های باقی‌مانده از حزب بعث عراق در صحنه بین‌المللی بازیگران، شامل داعش و ایالات متحده، است. گروه دوم بازیگران در دایره همکاری دولت مرکزی عراق تعریف شده‌اند که خود به چند دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول بازیگران داخلی ایران شامل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، وزارت اطلاعات، وزارت امور خارجه و وزارت دفاع ایران و دسته دوم بازیگران عراقی شامل نهاد ریاست جمهوری عراق، ارتش عراق، نیروهای نظامی حشد الشعبی و دسته سوم هم سایر بازیگران منطقه‌ای شامل، لبنان، سوریه، ترکیه، قطر، عربستان و رژیم صهیونیستی است. قابل ذکر است که بازیگران نقش مستقیمی در نگارش سناریو ندارند، بلکه باید توجه داشت که بازیگران نقش مهمی در مراحل سناریونویسی و گام‌های مبتنی بر سناریونویسی - نظیر شناسایی و تدوین پیش‌ران‌ها - و فاکتورهای مؤثر بر سناریوهای محتمل دارند. پس، باید به بازیگرانی توجه شود که نقش غیرمستقیم دارند.

۳.۳. گام دوم: تعیین فاکتورهای کلیدی مؤثر بر تحولات عراق

در گام تعیین مؤلفه‌ها و عوامل کلیدی تأثیرگذار محیطی عراق از روش ترکیبی (پنل خبرگان و دلفی ناقص) استفاده می‌کنیم. در مرحله اول با مطالعه منابع، تعدادی از عوامل را شناسایی و

دسته‌بندی کردیم. در مرحله دوم از تعدادی از خبرگان و کارشناسان حوزه روابط بین‌الملل، ژئوپلیتیک و امنیت ملی، تقاضا کردیم فهرست عواملی را ببینند که از قبل تهیه کرده بودیم و موارد مورد نیاز را اضافه یا موارد اضافی و نامرتب را حذف کنند. در گام بعد، از خبرگان خواستیم که به هر یک از این عوامل، براساس میزان درجه اهمیت، امتیاز دهند. هر کس عوامل اصلی را دسته‌بندی کرد. سپس فهرست‌ها را جمع‌آوری کردیم و به جمع‌بندی پرداختیم. مطابق فهرست نظرسنجی، هر کدام از آن‌ها را که بیشتر تکرار شده بود، جمع‌آوری کردیم و نتیجه را، در صورت نیاز، به عنوان دسته‌بندی نهایی در هر گام از سناریونویسی، در نظر گرفتیم. فاکتورهایی که می‌توانند بر تحولات ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی کشور عراق اثر بگذارند، در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. فاکتورهای مؤثر بر تحولات ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق

ساختار و موقعیت، تهدیدات و بحران‌های ژئوپلیتیک عراق	ساختار سیاسی عراق
سیاست‌های دولت مرکزی عراق	سیاست‌های کردستان عراق
اقوام و مذاهب گوناگون در عراق و انسجام و اختلاف قومی مذهبی در آن‌ها	وجود نظامیان وابسته به اقوام و مذاهب در عراق (حشد الشعبی، حشد الوطنی، پیش‌مرگ)
تعارض دیدگاه‌های اقوام و مذاهب عراق نسبت به تمامیت ارضی	تجزیه‌طلبی هر یک از اقوام و مذاهب عراق و افزایش ملی‌گرایی قومی در این کشور
مداخلات خارجی و طرح‌های تجزیه‌طلبانه در منطقه (طرح خاورمیانه بزرگ و خاورمیانه جدید)	بحران سوریه
همکاری و کمک نظامی و مستشاری ایران به دولت مرکزی عراق	کمک مالی و نظامی ایالات متحده و ناتو به کردستان عراق
کمک مالی و نظامی کشورهای سنی عرب و ترکیه به حشد الوطنی	اشغال شمال عراق به دست ترکیه
دخالتهای نیروهای نظامی فرامنطقه‌ای در عراق	دولت-ملت‌سازی و فدرالیسم در عراق
داعش و گروه‌های سلفی-تکفیری در عراق	بعثیون عراق

مرحله تعیین و شناسایی فاکتورهای کلیدی. در این مرحله، همان فاکتورهای مؤثر بر تحولات ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق را که با مطالعه و نظرسنجی در گام قبل به دست آوردیم، در اختیار بیست تن از خبرگان و کارشناسان منطقه قرار دادیم و فاکتورهای کلیدی را با روش دلفی و استفاده از نظرهای خبرگان و کارشناسان منطقه به روش سنجش میزان درجه اهمیت هریک از آن‌ها مشخص کردیم، که میانگین نظرات از میان اعداد ۰ تا ۱۰۰ عبارت‌اند از:

جدول ۲. تعیین و شناسایی فاکتورهای کلیدی

درجه اهمیت این عوامل (۰ تا ۱۰۰)	فاکتورهای مؤثر موقعیت ژئوپلیتیکی و تمامیت ارضی کشور عراق
۵۲	ساختار و موقعیت ژئوپلیتیکی عراق
۵۶	ساختار سیاسی عراق
۴۸	سیاست‌های دولت مرکزی عراق
۸۴	سیاست‌های کردستان عراق (استقلال طلبی و...)
۷۳	وضعیت داعش و گروه‌های سلفی، تکفیری در عراق
۳۲	بعثیون عراق
۶۴	انسجام و اختلافات میان رهبران هریک از اقوام و مذاهب و گروه‌های سیاسی در عراق
۷۲	وضعیت نظامیان و شبه نظامیان منتسب به هریک از اقوام و مذاهب در عراق (حشد الشعبی، حشد الوطنی، پیش‌مرگ)
۵۰	دیدگاه‌های متفاوت میان اقوام و مذاهب عراق نسبت به ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی کشور
۷۸	افزایش ملی‌گرایی قومی و گرایشات تجزیه طلبی در عراق
۸۵	مداخلات خارجی و طرح‌های تجزیه طلبانه در منطقه (طرح خاورمیانه بزرگ و خاورمیانه جدید)
۷۰	بحران سوریه

۲۶	همکاری و کمک نظامی و مستشاری ایران به دولت مرکزی عراق
۶۲	کمک‌های مالی و نظامی ایالات متحده و اروپا به کردستان عراق
۵۹	وضعیت کمک مالی و نظامی کشورهای سنی عرب و ترکیه به حشد الوطنی
۷۱	اشغال شمال عراق به دست ترکیه
۵۷	دخالت نیروهای نظامی فرامنطقه‌ای در عراق
۵۴	دولت-ملت سازی و فدرالیسم در عراق

۳. ۴. گام سوم: نیروهای پیش‌ران (کلان‌روندها) تحولات عراق ۳. ۴. ۱. پیش‌ران‌ها

منظور از پیش‌ران، هر چیزی است که صحنه و محیط کلان را متحول می‌کند و تغییر می‌دهد (پدرام و زالی، ۱۳۹۴: ۲۶). آنچه همواره می‌تواند فاکتورهای کلیدی را تحت تأثیر قرار دهد و تغییرات مورد نیاز آن‌ها را به وجود آورد، واقعه یا رویدادی را سریع‌تر از زمان خود و یا کندتر از زمان واقعی با شدت و قدرت متفاوت ایجاد کند، عبارت از نیروهای پیش‌ران است. همواره باید به خاطر داشته باشیم که نیروهای پیش‌ران موتورهای تغییر فاکتورهای کلیدی هستند (ستاری‌خواه، ۱۳۹۳: ۴۷). از آنجا که فهم و درک صحیح آینده، مستلزم شناسایی نیروهای پیش‌ران کلیدی است، انواع مختلف نیروهای پیش‌ران کلیدی باید مد نظر قرار گیرد (حسینی و باقری چوکامی، ۱۳۹۱: ۲۸). برای تعریف و نیز مشخص کردن نیروهای پیش‌ران، به تحقیق و مطالعه نیاز داریم. در این بخش، پس از مطالعه، به تغییراتی اشاره می‌کنیم که می‌توانند صحنه بحران ژئوپلیتیکی و تمامیت ارضی عراق را با تحول جدی مواجه سازند. از این تغییرات به عنوان نیروهای پیش‌ران، یاد می‌شود.

پیش‌ران‌های عرصه داخلی. عبارت‌اند از:

- ایجاد اصلاحات سیاسی و اقتصادی مورد پذیرش عموم گروه‌ها در عراق از سوی دولت مرکزی:

یکی از اختلافات سیاسی در عراق مربوط به مسائل سیاسی و اقتصادی این کشور است و هریک از اقوام و مذاهب دیدگاه و منافع خاصی را در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی از دولت

مرکزی مطالبه می‌کنند. آغاز اصلاحات سیاسی و اقتصادی مؤثر و مورد اقبال عموم گروه‌های سیاسی، قومی و مذهبی از سوی دولت مرکزی عراق می‌تواند در موازنه داخلی نیروها به نفع حکومت مرکزی باشد و این مسئله نیز در حفظ تمامیت ارضی کشور عراق مؤثر خواهد بود. - اعلام استقلال رسمی کشور کردستان بدون توافق با دولت مرکزی عراق: کردستان عراق همواره در صدد اعلام استقلال رسمی از دولت مرکزی عراق بوده است و این جزء آرزوی کردهای عراق است. در صورتی که کردستان عراق بدون اجازه از دولت مرکزی این کشور و بر اساس نتایج رفتارندوم، اعلام استقلال کند، بحران ژئوپلیتیکی و تمامیت ارضی در این کشور، شکل جدی به خود خواهد گرفت.

- درگیری میان حکومت مرکزی عراق و کردستان عراق و نیروهای سنی‌نشین (ارتش و حشد الشعبی با حشد الوطنی و نیروهای پیش‌مرگ و درگیری نیروهای پیش‌مرگ با نیروهای حشد الوطنی سنی): در حال حاضر، در عراق نیروهای نظامی با گرایش‌های قومی و مذهبی گوناگونی، وجود دارد و احتمال اینکه هریک از این نیروها، بر سر برخی منافع قومی، مذهبی و ارضی، با یکدیگر درگیر شوند، وجود دارد. پس، هرگونه درگیری میان نیروهای عراقی با یکدیگر، ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی این کشور را در خطر اساسی قرار خواهد داد.

- تمایل اکثریت اهل تسنن به خودمختاری و ایجاد اقلیم سنی: به لحاظ اقتصادی، سنی‌های عراق با بدترین و ناگوارترین شرایط در عراق روبرو هستند. سنی‌های عراق بیشتر در مناطق بیابانی عراق ساکن‌اند که عمدتاً فاقد منابع اقتصادی مهمی مانند نفت است و این وابستگی اقتصادی جدی به بغداد، مانعی اساسی در هرگونه گرایش به سوی تجزیه عراق است. از نظر فرهنگی و اجتماعی نیز سنی‌های عراق دارای گرایش‌های استقلال‌طلبانه جدی نیستند، چراکه آن‌ها برای چندین دهه خود را به‌عنوان گروه قومی-مذهبی مرکزی و مسلط در عراق پنداشته‌اند و نمی‌توانند هویتی مستقل برای خود جدای از عراق تصور کنند، اما شرایط و رویکردهای سیاسی-امنیتی سنی‌های عراق، باعث بروز رفتارهایی از سوی سنی‌ها، در طول یک دهه گذشته شده است که تأثیراتی منفی بر حفظ انسجام و یکپارچگی این کشور دارد.

پیش‌ران‌های عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی. عبارت‌اند از:

- مخالفت رییس‌جمهور جدید آمریکا، ترامپ، با راهبردهای پیشین ایالات متحده در منطقه و خروج نظامیان ایالات متحده از منطقه به‌ویژه عراق:

چنانچه ترامپ به وعده‌های انتخاباتی خود عمل کند و برخلاف راهبردها و سیاست‌های پیشین آمریکا در منطقه، سیاست جدیدی در پیش گیرد و تمامی سیاست‌ها و راهبردهای گذشته‌ی آمریکا را متوقف کند، در این میان، ممکن است طرح خاورمیانه بزرگ و ایجاد دولت‌های کوچک قومی نیز کنار گذاشته شود، و از سوی دیگر، برای کاهش هزینه‌های

ایالات متحده، ارتش این کشور را از منطقه خاورمیانه (غرب آسیا) خارج کند، این مسئله تأثیر بسزایی بر ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی کشورهای منطقه به ویژه عراق، که سال‌ها تحت اشغال نیروهای نظامی ایالات متحده بودند، خواهد گذاشت.

- مداخله نظامی مستقیم ایران در عراق و نبردهای با داعش و گروه‌های سلفی-تکفیری:
مداخله نظامی مستقیم محور مقاومت شیعه، اعم از نیروهای نظامی ایران و نیروهای وابسته و تحت فرمان جمهوری اسلامی ایران نظیر حزب الله و...، می‌تواند انواع مختلفی از وضعیت‌های آینده را پیش روی تحولات ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق قرار دهد. از یک سو، این مداخله می‌تواند منجر به بازپس‌گیری عراق و افزایش قدرت حشد الشعبی در این کشور گردد، از سوی دیگر، با برانگیختن واکنش‌های طرف‌های داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی، با تبلیغات رسانه‌ای کشورهای سنی عربی منطقه و آمریکا، تأثیراتی منفی بر حفظ انسجام و یکپارچگی کشور عراق، ایجاد کند.
- توافق ایران و ترکیه با کردهای عراق:

چنانچه جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به‌عنوان دو کشور همسایه و مهم و تأثیرپذیر از عراق و تأثیرگذار بر آن، بتوانند با یکدیگر و یا همراه یکدیگر، با برخی رهبران و گروه‌های کرد عراق، به توافق برسند، این موضوع می‌تواند، نقش مهمی در آینده تمامیت ارضی کشور عراق، ایفا کند.

- کمک مالی و نظامی ترکیه و کشورهای عربی منطقه به نیروهای سنی تحت امر برادران النجیفی (حشد الوطنی یا نگهبانان نینوا): چنانچه کشورهای عربی و ترکیه، کمک‌های مالی نظامی گسترده خود را به نیروهای سنی (حشد الوطنی) ادامه دهند، این مسئله بعد از حل مسئله بازپس‌گیری مناطق اشغال‌شده عراق از دست داعش، می‌تواند بر آینده ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی کشور عراق، تأثیر بسیار بگذارد.

- تداوم ارسال سلاح و آموزش نظامی نیروهای پیش‌مرگ کرد توسط ایالات متحده و ناتو:

چنانچه نیروها و مستشاران نظامی آمریکا و ناتو به آموزش نیروهای پیش‌مرگ به بهانه ایجاد آمادگی در آن‌ها برای مقابله با خطرهای تروریست‌های تکفیری پردازند و در این راستا به ارسال کمک‌های مالی و نیز نظامی - شامل انواع اسلحه‌ها، ادوات نظامی گسترده و زرهی به کردستان عراق - ادامه دهند، این مسئله می‌تواند باعث افزایش قدرت نظامی کردها گردد و قدرت‌یابی کردها نیز می‌تواند بر آینده ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی کشور عراق، فراوان تأثیر بگذارد.

- گسترش یا حل و فصل بحران سوریه (شکست یا پیروزی بشار اسد):

عراق به دلایلی، از جمله هم‌مرز بودن با سوریه و نیز وجود اشتراکات و افتراقات مذهبی و فرهنگی و قومی با این کشور، ظرفیت بسیار بالایی در تأثیرپذیری از گسترش خشونت‌های فرقه‌ای در سوریه دارد. لذا گسترش بحران سوریه، می‌تواند تأثیرات مهمی در سیاست داخلی عراق بر جای بگذارد. ساختار قدرت در عراق به گونه‌ای است که در سیستم سیاسی این کشور، شیعیان قدرت اصلی به شمار می‌روند. صرف‌نظر از این واقعیت، نزدیکی بغداد به تهران پس از سقوط صدام، این چینش سیاسی را برای دولت‌هایی همچون عربستان بسیار ناخوشایندتر کرده است. چنانچه رژیم بشار اسد نتواند بحران سوریه را کنترل کند و تروریست‌های تکفیری نظیر داعش و یا مخالفان سیاسی دولت سوریه، بیشتر نقاط سوریه را به دست گیرند - به عبارت دیگر، اگر بحران سوریه گسترش یابد - این مسئله می‌تواند بر آینده تمامیت ارضی و ژئوپلیتیکی عراق تأثیر بگذارد. چنانچه بحران سوریه خاتمه یابد و رژیم بشار اسد در برابر نیروهای مخالف سیاسی نظامی خود به پیروزی دست یابد و یا اینکه شکست بخورد و رژیم بشار اسد سقوط کند، این مسئله بر بحران عراق تأثیر شگرفی خواهد گذارد. با توجه به اینکه بحران عراق از سوریه به این کشور منتقل شده است، هرگونه توقف جنگ و خونریزی در سوریه و تصمیم‌گیری طرف‌های پیروز در نحوه اداره سوریه بر بحران عراق نیز تأثیر شگرف و محسوسی خواهد گذاشت. چنانچه بحران سوریه در نهایت به تجزیه این کشور منجر شود، با توجه به قرابت‌ها و اشتراکات قومی و مذهبی میان سوریه و عراق و وجود گروه‌های جدایی طلب قومی در دو کشور، نظیر کردها، این خطر تجزیه برای ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق نیز احساس می‌شود.

۳. ۵. گام چهارم: عدم قطعیت‌های بحرانی عراق

پیش‌ران‌ها در گام تعیین عدم قطعیت‌های بحرانی، نقش اصلی دارند؛ تعیین عدم قطعیت‌های بحرانی را می‌توان قلب فرایند سناریونگاری دانست (ستاری‌خواه، ۱۳۹۳: ۱۱۷). طراح سناریو با سؤال کردن در باب مفروضات خود درباره عناصر نسبتاً معین و پیگیری زنجیره روابط، می‌تواند برخی عدم قطعیت‌های بحرانی را شناسایی کند. بنابراین، فرض‌های مختلف درباره عدم قطعیت‌های بحرانی موجب تدوین سناریوهای مختلف می‌شود (درویشی سه تلانی و نعمتی، ۱۳۹۵: ۴۷).

برای شناسایی عدم قطعیت‌های بحرانی، درجه‌بندی نیروهای پیش‌رانی که در گام قبلی مشخص کردیم، براساس این دو معیار است:

۱. درجه اهمیت این عوامل؛
۲. درجه نامعین بودن این عوامل.

در تعیین درجه اهمیت و نیز درجه عدم قطعیت پیش‌ران‌ها، از روش دلفی ناقص استفاده کردیم. به این صورت که با جمع‌بندی نظرهای بیست نفر از نخبگان و کارشناسان منطقه با استفاده از روش سنجش، میزان درجه اهمیت و نیز درجه عدم قطعیت هریک از آن‌ها را مشخص کردیم که میانگین نظرها در مجموع در جدول ۳ آمده است:

جدول ۳. تعیین عدم قطعیت‌های بحرانی عراق

درجه عدم قطعیت (نامعین بودن و پیش‌بینی ناپذیری این عوامل) (۱۰۰ تا ۰)	درجه اهمیت این عوامل (۱۰ تا ۰)	پیش‌ران‌های مؤثر بر موقعیت ژئوپلتیکی و تمامیت ارضی کشور عراق
۶۱	۹۰	از بین رفتن انسجام میان نیروهای نظامی و گروه‌های سیاسی شیعی عراق
۸۸	۸۹	سقوط دولت مرکزی عراق
۹۰	۹۵	اعلام استقلال رسمی کشور کردستان بدون توافق با دولت مرکزی عراق
۹۲	۸۸	تقابل و درگیری میان رهبران سیاسی، قومی و مذهبی عراق
۷۶	۷۱	افزایش انسجام میان نیروهای سیاسی نظامی کرد و پیش‌مرگ
۶۵	۵۱	سقوط و ازدست رفتن اختیار شهرهای عراق از دولت مرکزی این کشور
۸۷	۹۱	انسجام و اتحاد میان گروه‌های سیاسی، قومی و مذهبی عراق و افزایش ملی‌گرایی
۹۳	۹۲	درگیری میان حکومت مرکزی عراق و کردستان عراق و برخی رهبران سنی (ارتش و حشد الشعبی با حشد وطنی و نیروهای پیش‌مرگ و درگیری نیروهای پیش‌مرگ با نیروهای حشد الوطنی سنی تحت امر اسامه انجیفی)
۹۱	۹۳	تمایل اهل تسنن عراق به خودمختاری و ایجاد اقلیم سنی

۶۰	۶۱	انزجار عموم مردم اهل تسنن عراق نسبت به اندیشه وهابی و جنایات گروه‌های تروریستی تکفیری (داعش)
۷۲	۶۰	مداخله نظامی مستقیم ایران در نبردهای بازپس‌گیری تمامیت ارضی عراق
۸۵	۷۳	گسترش یا حل بحران سوریه (شکست یا پیروزی بشار اسد)
۸۷	۹۰	تداوم ارسال سلاح و آموزش نظامی نیروهای پیش‌مرگ کرد از سوی ایالات متحده و ناتو
۶۱	۷۳	حضور مجدد و گسترده نظامیان ایالات متحده و ناتو در عراق
۵۰	۴۹	خروج نظامیان ایالات متحده از منطقه
۷۸	۷۱	مخالفت رییس‌جمهور جدید آمریکا (ترامپ) با راهبردهای پیشین ایالات متحده در منطقه به خصوص تجزیه کشورهای منطقه
۸۱	۸۳	کمک مالی و نظامی ترکیه و کشورهای عربی منطقه به نیروهای سنی (حشد الوطنی)
۴۳	۷۶	حضور نظامی ترکیه در حوزه تمامیت ارضی عراق و اشغال شمال این کشور (موصل)
۸۹	۸۱	توافق ایران و ترکیه با رهبران کرد

۳.۶. گام پنجم: عدم قطعیت‌های کلیدی عراق

این گام مبتنی بر پیش‌ران‌ها است و عدم قطعیت‌ها در آن مشخص می‌شود. در جدول ۴ میزان عدم قطعیت فاکتورهای کلیدی به صورت کمی با استفاده از جمع‌بندی نظرهای بیست تن از نخبگان و کارشناسان، تکمیل و تعیین می‌شود. هدف از تکمیل جدول مورد اشاره این است که سه فاکتور کلیدی با اهمیت‌تر (با توجه به درصد عدم قطعیت هر فاکتور کلیدی) مشخص شود تا سناریوهارا با توجه به آن‌ها استخراج کنیم.

جدول ۴. تعیین میزان عدم قطعیت فاکتورهای کلیدی

موقعیت ژئوپلیتیکی و تمامیت ارضی کشور عراق		
فاکتورهای کلیدی	درصد عدم قطعیت (پیش بینی ناپذیری ۰ تا ۱۰۰)	توضیحات
مداخلات خارجی و طرح‌های تجزیه‌طلبانه در منطقه (طرح خاورمیانه بزرگ و خاورمیانه جدید)	۸۱	با اینکه این طرح ایالات متحده در سخن‌کنار گذاشته شده است ولی در عمل این گونه نیست.
سیاست‌های کردستان عراق (استقلال طلبی و...)	۸۶	کردها در هیچ شرایطی از آمال دیرینه خود، که همان استقلال و تشکیل کشور مستقل کردستان در منطقه است، دست نمی‌کشند.
افزایش ملی‌گرایی قومی و گرایش‌های تجزیه‌طلبی و جدایی‌طلبی در عراق	۸۸	اینکه هر یک از اقوام نسبت به مسائل ملی بی‌تفاوت شوند و مسائل قومی یا مذهبی برای آن‌ها مهم تلقی شود، خطر بزرگی برای آینده ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق خواهد بود.
داعش و گروه‌های سلفی تکفیری تروریستی در عراق	۷۲	در صورت حل مسئله داعش و بیرون راندن آنان از عراق کماکان اندیشه سلفی-تکفیری در عراق خواهد بود و به تبع وجود آن تمامیت ارضی عراق را تهدید خواهد کرد.
وضعیت نظامیان و شبه نظامیان منتسب به هر یک از اقوام و مذاهب در عراق (حشد الشعبی، حشد الوطنی، پیش‌مرگ و...)	۸۳	وجود گروه‌های نظامی منتسب به اقوام و مذاهب در عراق و رفتار آن‌ها براساس ایدئولوژی قومی-مذهبی خطر آفرین خواهد بود.
وضعیت بحرانی سوریه	۶۶	هرگونه تحول سیاسی نظامی در سوریه بر ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق تأثیر خواهد گذاشت.

اشغال شمال عراق به دست ترکیه	۷۴	اشغال موصل به دست ترکیه زنگ خطری برای موقعیت ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق است.
انسجام و اختلافات میان رهبران هریک اقوام و مذاهب و گروه‌های سیاسی در عراق	۸۹	در حال حاضر، رهبران اقوام و مذاهب عراق برابر داعش متحد گشته‌اند. در صورت حل این مسئله، بازگشت به اصل اختلافات تهدیدی برای موقعیت ژئوپلیتیک عراق خواهد بود.
کمک‌های مالی و نظامی ایالات متحده و اروپا به کردستان عراق	۶۴	ادامه کمک‌های مالی و نظامی اروپا و آمریکا به کردستان عراق و افزایش قدرت کردها، زنگ خطری برای موقعیت ژئوپلیتیک و حفظ تمامیت ارضی این کشور است.

۳.۷. گام ششم: سناریوهای تحولات آینده عراق

با توجه به سه فاکتور کلیدی، نیروهای پیش‌ران کلیدی و مهم‌ترین موارد عدم قطعیت در عراق، سناریوهای ممکن و محتمل تحولات ژئوپلیتیکی و تمامیت ارضی این کشور، از منظر نویسندگان این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. سناریو بازپس‌گیری مناطق اشغال‌شده عراق از دست داعش و تقسیم مسالمت‌آمیز، عادلانه و دموکراتیک قدرت در عراق با عنوان **عراق دمکراتیک**؛
۲. سناریو اتحاد میان اقوام و مذاهب عراق و افزایش قدرت ملی عراق با عنوان **عراق متحد و قدرتمند**؛

۳. سناریو افزایش اختلافات میان حکومت مرکزی، سنی‌ها و کردها و آغاز جنگ داخلی گسترده در عراق با عنوان **عراق درگیر جنگ داخلی**؛

۴. سناریو تجزیه و تقسیم عراق به سه شکل: الف) تقسیم عراق به دو کشور عرب‌نشین (اعم از شیعه و سنی) و کردنشین؛ ب) تقسیم عراق به سه کشور کردنشین، سنی‌نشین و شیعه‌نشین؛ ج) تقسیم فدرالی یا کنفدرالی عراق به سه بخش کردنشین، سنی‌نشین و شیعه‌نشین با عنوان **عراق تجزیه‌شده**.

۴. نتیجه

- سناریو بازیس گیری عراق و تقسیم مسالمت آمیز، عادلانه و دموکراتیک قدرت در عراق و تأثیرات آن بر حوزه حقوقی - بین المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران

این سناریو مطلوب ترین سناریوی عراق برای جمهوری اسلامی ایران است. در صورت وقوع این سناریو، موقعیت ژئوپلیتیکی و تمامیت ارضی عراق حفظ می شود. گرچه قبل از تحولات و بحران عراق، این سناریو به نوعی در ساختار عراق وجود داشت و در حال شکل گیری و تکمیل بود، ولی پس از انتقال بحران سوریه به عراق، این سناریو با چالش مواجه شد. تقسیم دموکراتیک تقسیمی است که اولاً متناسب با جمعیت هر گروه و ثانیاً براساس مکانیسمی دموکراتیک باشد و این برقراری دموکراسی با ثبات در عراق برای همسایگانی که دموکراتیک هستند، نظیر ایران، مناسب و مطلوب خواهد بود. در واقع از نگاه منافع جمهوری اسلامی، با اجرای این سناریو، از یک سو، خطری ناشی از تجزیه عراق برای ایران نخواهد بود و متحدان طبیعی ایران (شیعیان) با توجه به جمعیتشان، جایگاه ممتاز و مهم خود در عراق را حفظ می کنند، از سوی دیگر، چون عراق دموکراتیک، کمترین خطر را برای ایران خواهد داشت، لذا روند دموکراتیک، احتمال ظهور ماجراجویی افرادی مشابه صدام را در عراق، که بیشترین آسیب را به ایران پس از انقلاب وارد نمود، کاهش می یابد. به علاوه، دیگر بهانه‌ای برای حضور و دخالت‌های خارج از منطقه در عراق باقی نمی ماند.

- سناریو اتحاد و انسجام میان اقوام و مذاهب عراق و افزایش قدرت ملی عراق و تأثیرات آن بر حوزه حقوقی - بین المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران

اتحاد و انسجام میان اقوام و مذاهب عراق و افزایش قدرت ملی این کشور یکی از سناریوهای محتمل در تحولات آتی عراق است. این سناریو از جهتی به منظور حفظ موقعیت ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق و نیز شکست طرح‌های تجزیه طلبانه منطقه نظیر طرح خاورمیانه بزرگ و جدید، مناسب حوزه حقوقی - بین المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران است، ولی مطلوب نخواهد بود. از آنجا که تجزیه عراق به هر شکلی، بدترین وضعیت برای ایران است، لذا شکل گیری یک عراق متحد و منسجم، و اتحاد و انسجام میان کردها، سنی‌ها و شیعیان - که هر کدام ادعا و ظرفیت تجزیه و جدایی در قالب اشکال فدرال، کنفدرال و حتی کشور را دارند- علاوه بر حفظ تمامیت ارضی عراق، به نفع تمامیت ارضی منطقه و ایران خواهد بود. از جهتی، تصور یک عراق نامنسجم و درگیر در بحران‌های قومی مذهبی، زمینه‌های نفوذ بازیگران دیگر منطقه‌ای، همچون اسرائیل و ایالات متحده، در مناطقی همچون کردستان عراق

و مناطق سنی‌نشین را فراهم می‌کند و منجر به برداشتن گام‌های بعدی شکل‌گیری خاورمیانه بزرگ آمریکا، که پله اول شکل‌گیری آن، تجزیه عراق است، می‌گردد. یک عراق متحد، منسجم و قدرتمند، ضمن اینکه این طرح‌ها و دخالت‌ها را با شکست مواجه می‌کند، حفظ یکپارچگی سرزمینی این کشور نیز، آثار سوء ناشی از شکاف‌های ایدئولوژیک، مذهبی و قومی در عراق را - که بر امنیت ملی ایران نیز تأثیر گذار است - رفع می‌کند. از سویی، می‌توان گفت عراق منسجم و متحد، گاه، در خدمت منافع ملی و رفع تهدیدات حقوقی - بین‌المللی و امنیتی جمهوری اسلامی نیز عمل کرده است؛ تا جایی که توازن قوا در منطقه به‌خصوص در حوزه خلیج فارس و غرب آسیا را به نفع ایران، بازتعریف کرده است. این خطر نیز وجود دارد که افزایش قدرت ملی عراق موجب شود این کشور، مسیر خود را از ایران جدا کند و مسیری غیر هم‌سو اتخاذ کند. با افزایش قدرت ملی در عراق، ممکن است، مانند گذشته، این کشور به‌عنوان عنصر متعادل‌کننده نقش منطقه‌ای ایران عمل کند؛ امری که انرژی حقوقی، سیاسی و امنیتی ایران را صرف رفع تهدید یک رقیب متعارف نظامی در منطقه به نام عراق می‌کرد. یک عراق منسجم و متحد اگر همانند سابق بازیگری خود در منطقه را در مجموعه جهان عرب تعریف کند و از جمهوری اسلامی ایران، به دلایل مسائل قومی یا سیاسی، دور شود، مطلوب جمهوری اسلامی ایران نخواهد بود.

سناریو افزایش اختلافات میان حکومت مرکزی، سنی‌ها و کردها و آغاز جنگ داخلی در عراق و تأثیرات آن بر حوزه حقوقی - بین‌المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران

در حال حاضر، منظور از جنگ داخلی درگیری بین نیروهای داخلی در صحنه عراق است. احتمال وقوع این سناریو در صورت حل مسئله داعش و بیرون راندن آن از تمامیت ارضی عراق، میان دولت مرکزی و اقلیت‌های کرد و سنی دور از تصور نخواهد بود. دولت مرکزی عراق با کابینه‌ای که بیشترشان شیعه‌اند، در سال‌های اخیر برای سنی‌ها نگرانی‌هایی ایجاد کرده است و بدین جهت، سنی‌ها در عراق در پی آن‌اند که بتوانند سهم بیشتر کابینه را از آن خود کنند و این احتمال وجود دارد که این تقاضاها از راه‌های غیر دموکراتیک و درگیری پیگیری شود. مسئله دیگر این است که به احتمال زیاد، کردها بر سر مسائلی نظیر استقلال‌خواهی، عواید فروش نفت و مناطق مورد اختلاف نظیر منطقه نفت‌خیز کرکوک، در ادامه با دولت مرکزی و سنی‌ها با مشکل اساسی روبرو شوند. تقویت مالی نظامی حکومت کردستان عراق که در قالب کمک‌هایی در جهت مبارزه با داعش از سوی کشورهای غربی در شکل محموله سلاح‌های سبک و سنگین به کردستان عراق و نیز ارسال میلیون‌ها دلار کمک مالی صورت پذیرفته، این احتمال را در عراق تقویت می‌کند که پس از حل بحران داعش در عراق، در

آینده نه چندان دور، رهبران کرد، بیش از پیش توهم قدرت پیدا کنند و در برابر دولت مرکزی عراق سرکشی و استقلال خود را از آن اعلام کنند؛ کما اینکه در حال حاضر نیز کردستان عراق پاسخ گوی دستورات دولت مرکزی و نخست وزیر عراق نیست و دستوراتی نظیر بازگرداندن پول عاید از فروش نفت اقلیم کردستان به دولت مرکزی را اجرا نمی کند و رفراندوم استقلال برگزار می کند؛ بنابراین، این احتمال وجود دارد که عراق در سال های آینده درگیر جنگ داخلی شود. در واقع، سناریوی جنگ داخلی، اگرچه طرفدارانی از همسایگان عراق دارد، اما به نفع هیچ یک از همسایگان مهم عراق و از جمله حوزه حقوقی، بین المللی و امنیتی جمهوری اسلامی نیست و می تواند عاملی برای تولید بی ثباتی و احتمالاً تشدید اختلافات کشورهای منطقه و ایجاد درگیری گسترده نظامی در منطقه گردد.

سناریو تجزیه و تقسیم عراق به سه شکل: ۱. تقسیم عراق به دو کشور عرب نشین (اعم از شیعه و سنی) و کردنشین. ۲. تقسیم عراق به سه کشور کردنشین، سنی نشین و شیعه نشین. ۳. تقسیم فدرالی یا کنفدرالی عراق (به سه بخش کردنشین، سنی نشین و شیعه نشین)

تجزیه و تقسیم عراق، که یک کشور مسلمان اسلامی و عربی است، در حالی که در ده سال اخیر هم سویی زیادی با محور مقاومت در منطقه داشته است، در هر صورت، یک ضرر راهبردی به لحاظ ایدئولوژیک برای جمهوری اسلامی ایران است. از سویی، با توجه به اینکه تهدیدی بالقوه، برای تمامیت ارضی ایران خواهد بود، یک ضرر راهبردی به لحاظ ژئوپلیتیک حقوقی، بین المللی و امنیتی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب می شود.

۵. پیشنهادهایی برای تحقق سناریو مطلوب (عراق دمکراتیک) برای جمهوری اسلامی ایران

این پیشنهادها با توجه به نوع بازیگری جمهوری اسلامی ایران در عراق به نظر می رسد:

- لازم است نیروها و بازیگران تحت نفوذ جمهوری اسلامی ایران در عراق، از تهدید مستقیم و غیرمستقیم کشورهای مداخله گر سنی در بحران عراق، نظیر عربستان سعودی، خودداری کنند.

- لازم است نیروها و بازیگران تحت نفوذ جمهوری اسلامی ایران در عراق شرایطی ایجاد کنند که دولت مرکزی عراق کارآمدی خود را در فرایندهای بازسازی آشکار کند، تا تصویر فضای تبعیض آمیز و مملو از فساد (مالی، اداری و سیاسی) و عدم شایسته سالاری - که پیش از بحران و در میان بحران عراق در این کشور وجود داشت و اعتراضات گسترده ای در این کشور برانگیخت - جای خود را به تصویری از یک دولت مرکزی خدمتگزار، شایسته سالار

و مبارزه‌گر با فساد، به توده مردم عراق و گروه‌های قومی و مذهبی این کشور، نشان دهد. لازم است نیروها و بازیگران تحت نفوذ جمهوری اسلامی ایران در عراق به هر شکل ممکن، مانع از درگیری میان حشد الشعبی، پیش‌مرگ‌ها و حتی گروه موسوم به حشد الوطنی یا نگهبانان نینوا، گردند.

- لازم است نیروها و بازیگران تحت نفوذ جمهوری اسلامی ایران، روابط میان گروه‌های سیاسی و نظامی وابسته به هر یک از اقوام و مذاهب عراق (شیعیان و کردها و سنی‌ها) را به شکلی مدیریت کنند که زمینه درگیری‌های قومی-مذهبی در این کشور کاهش یابد. بهترین شکل مدیریت گروه‌ها بر مبنای مدیریت اقوام و مذاهب عراق است که با این راهکارها دست‌یافتنی است: در سیاست‌گذاری مدیریتی به نحوی عمل شود که از ایجاد شکاف‌های متراکم میان اقوام و مذاهب خودداری شود، تا زمینه‌های تکوین چارچوب‌های لازم برای هم‌پذیری، مشارکت و تعامل در میان آنان فراهم آید؛ از احساس تبعیض در بین اقوام و مذاهب جلوگیری شود و ضمن حاشیه‌زدایی از آن‌ها، فضا به نحوی مدیریت شود که به تقاضاها و خواسته‌های گروه‌ها توجه شود؛ ایجاد و تقویت مراکزی که در جهت تقریب مذاهب و گروه‌های قومی در عراق فعالیت کنند؛ استفاده از فکر و توانمندی نخبگان قومی و مذهبی در اداره امور مناطق ویژه قومی و مذهبی؛ آگاه کردن اقشار و عموم مردم عراق (سنی، شیعه، عرب کرد و...) در مورد برنامه‌های دخالت بیگانگان و بهره‌وری آنان از چالش‌ها و مناقشات قومی و مذهبی عراق.

- لازم است جمهوری اسلامی ایران روابط خود را نه بر اساس منافع زودگذر و ایدئولوژیک گروه‌های سیاسی شیعی در عراق، بلکه بر اساس تقویت روابط در سطح دولت‌ها و تقویت یک حکومت مستقل بر مبنای «ملی‌گرایی متعادل» استوار کند، تا حس اعتماد را میان سایر گروه‌های قومی مذهبی مؤثر بر موقعیت ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی عراق ایجاد کند و این‌گونه حداقل بتواند در تصمیم‌گیری‌های آنان، نقش منفی و مداخله‌گر و تحریک‌کننده، نداشته باشد.

- لازم است جمهوری اسلامی ایران به دولت مرکزی عراق توصیه‌ای نکند که برای پاک‌سازی مناطقی که تکفیری‌ها به صورت پراکنده در آن حضور دارند، از نیروهای مردمی و داوطلب همان مناطق استفاده کند، تا از ایجاد هرگونه شائبه تسویه حساب قومی-مذهبی در این کشور، پیشگیری شود.

کتابنامه

اسلاتر، ریچارد. ۱۳۸۶. نواندیشی برای هزاره نوین، مفاهیم، روش‌ها و ایده‌های آینده پژوهی. ترجمه عقیل ملکی‌فر و همکاران. تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز

آینده پژوهی.

بختیاری مقدم، حسن، عباس ملکی و ذکریا کاظم پور. ۱۳۹۲. «تبیین و بررسی نقش آینده پژوهی در برنامه ریزی راهبردی سازمان های امنیتی». دومین همایش ملی آینده پژوهی. ۳۰ بهمن. برزگر، کیهان. ۱۳۸۷ عراق جدید و نظام سیاسی امنیتی خلیج فارس. تهران: دفتر گسترش تولید علم معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی.

پدرام، عبدالرحیم و سلمان زالی. ۱۳۹۴. فرایند سناریونویسی در موضوعات راهبردی. تهران: انتشارات مؤسسه افق آینده پژوهی راهبردی.

حسینی، حسین و سیامک باقری چوکامی. ۱۳۹۱. «آینده پژوهی و پیش بینی در جنگ نرم». فصلنامه آفاق امنیت. سال ۵. شماره ۱۶. صص ۲۳-۴۷.

درویشی سه تلانی، فرهاد و زهره نعمتی. «چشم انداز راهبرد امریکا در برابر جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات راهبردی پژوهشکده مطالعات راهبردی. سال ۱۹. شماره ۱ (شماره مسلسل ۷۱). صص ۴۳-۷۰.

ستاری خواه، علی. ۱۳۹۳. آینده پژوهی و سناریونویسی کاربردی. انتشارات قرارگاه پدافند خاتم الانبیا (آجا).

نعمت پور، محمد و سنور تباک. ۱۳۹۲. بازیگران عراق نوین و استراتژی سیاسی امنیتی ایران. مجله پژوهش های علوم انسانی، سال ۴. شماره ۱۹. صص ۱۱-۳۶.

خوش دهان، علی. ۱۳۸۸. آینده پژوهی با تکنیک سناریوسازی. تهران: انتشارات مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران.

اسدی، علی اکبر. ۱۳۹۴. بررسی سناریوی تجزیه عراق از منظر متغیرهای داخلی. خبرگزاری فارس. قابل دسترس در:

<http://www.farsnews.com/printable.php?nn=13941012001623> (۱۰ آبان).

